

Door verbeeldingskracht op zoek gaan naar nieuwe mogelijkheden

Interview met mw. prof. dr. Hans Alma

Door: Drs. Theo A.R. de Zwart MA*

Een half jaar geleden is mw. prof. dr. Hans Alma, hoogleraar psychologie en zingeving en rector aan de Universiteit voor Humanistiek in Utrecht lid geworden van de redactieraad van TGV. De redactie van TGV heeft in de oprichtingsvergadering kennis met haar gemaakt. Om die kennismaking breder te maken – ook voor de lezers van TGV – hebben we haar een aantal vragen gesteld.

1. We hebben jou gevraagd voor de Redactieraad van TGV. Kun je aangeven waarom je toegezegd hebt om in de Redactieraad van TGV zitting te hebben?

Als hoogleraar Psychologie en zingeving aan de Universiteit voor Humanistiek ben ik direct betrokken bij onze opleiding tot humanistisch geestelijk verzorger. Ik vind geestelijke verzorging een belangrijke praktijk en ik houd me bezig met vragen rondom de eigenheid en professionalisering van het vak. Vanuit die betrokkenheid wil ik ook graag bijdragen aan het Tijdschrift Geestelijke Verzorging.

2. Wat denk je te kunnen bijdragen aan ons Tijdschrift?

Ik heb aan verschillende faculteiten en universiteiten gewerkt waar onder andere geestelijk verzorgers worden opgeleid: de theologische faculteiten van de Vrije Universiteit in Amsterdam, de Universiteit Utrecht en de Universiteit Leiden en nu dus de Universiteit voor Humanistiek in Utrecht. Dat geeft een veelzijdig perspectief op het vak. Daarnaast denk ik dat ik vanuit mijn onderzoeksthema

– verbeelding in relatie tot zingeving en levensbeschouwing – specifieke expertise kan inbrengen die relevant is voor geestelijke verzorging.

3. Is er iets wat je mist in ons tijdschrift, wat je graag in wilt brengen?

Ik zou het tijdschrift graag wat breder zien: ik denk dat geestelijk verzorgers in de zorgsector veel kunnen hebben aan de ervaringen van geestelijk verzorgers bij justitie en defensie, en omgekeerd. Geestelijke verzorging is een vak in ontwikkeling, in een dynamische omgeving. Ik denk dat de verschillende groepen geestelijk verzorgers – verschillend zowel naar werkveld als naar levensbeschouwelijke achtergrond – nauw moeten samenwerken om het vak een helder profiel en een sterke maatschappelijke positie te geven.

4. Even iets over je achtergrond. Waarom heb je binnen je studie psychologie als hoofdvak voor cultuur- en godsdienstpsychologie gekozen?

Het is omgekeerd gegaan: ik ben de studie psycho-

Foto: © Theo de Zwart, april 2009

logie gaan doen om mij te kunnen specialiseren in cultuur- en godsdienstpsychologie! Ik had namelijk al een studie achter de rug – andragologie – en werkte aan de Vrije Universiteit aan een onderzoek naar geloofsbeleving van jongeren. Dat was geen promotieonderzoek, en ik wilde wel graag promoveren. Samen met Prof. Dr. Gerben Heitink, mijn latere promotor, heb ik naar mogelijkheden daarvoor gezocht. Ik maakte in mijn onderzoek gebruik van godsdienstpsychologische theorieën, die ik erg interessant vond. En toen ik op het boek 'Bekentenis en begeerte in de religie' van Antoon Vergote stuitte, wist ik het zeker: met dit soort onderwerpen wilde ik verder. Dus ben ik psychologie in Nijmegen gaan studeren, waar je toen nog het hoofdvak cultuur- en godsdienstpsychologie kon doen.

5. *Wat is voor jou het essentiële verschil tussen pastorale psychologie en godsdienstpsychologie?*

Ik zie pastorale psychologie meer als toegepaste psychologie: hoe kun je psychologische inzichten vruchtbaar maken voor de pastorale praktijk? De psychologie staat hier in dienst van het pastoraat en deelt de normatieve uitgangspunten daarvan. Natuurlijk kun je ook dan vanuit de psychologie kritische vragen stellen aan die praktijk, maar de godsdienstpsychologie bewaart wat dat betreft een grotere afstand. Het godsdienstpsychologische onderzoek is zeker relevant voor pastoraat of geestelijke verzorging, maar dat is geen primaire doelstelling. Overigens spreek ik liever over religiepsychologie of psychologie van de zingeving, omdat daarmee een breder terrein aangeduid wordt.

6. *Wat kan kennis van pastorale psychologie en godsdienstpsychologie bijdragen aan geestelijke verzorging?*

Ik denk dat psychologisch inzicht in hoe mensen omgaan met zingeving en levensbeschouwing onmisbaar is voor de geestelijk verzorger. Hoe je ook aankijkt tegen godsdienst en levensbeschouwing, het zijn mensen die er betekenis aan geven, er vorm aan geven en er iets aan beleven. Daarbij spelen psychische processen een rol, waar je als

geestelijk verzorger inzicht in moet hebben. Hoe werken zingevingprocessen, welke positieve of negatieve betekenis kan levensbeschouwing daarin krijgen, hoe gaan mensen om met de soms ingrijpende ervaringen die ze op dat gebied opdoen? Daarnaast hebben geestelijk verzorgers meer algemene psychologische inzichten nodig met betrekking tot communicatie, persoonlijkheidsleer en psychopathologie. En aangezien de meeste geestelijk verzorgers in instellingen werken, is kennis van de arbeids- en organisatiepsychologie ook nuttig.

7. In je huidige onderzoek richt je je op de rol van empathie en verbeelding in zingeving en levensbeschouwing, toegespitst op de praktijk van geestelijke begeleiding, de spirituele dimensie van kunst en humanistische bronnen van zin.

Het centrale concept in mijn onderzoek is verbeelding: heel elementair kunnen mensen zich dankzij het feit dat zij verbeeldingskracht hebben, vragen stellen met betrekking tot hun leven. Ze kunnen zich immers voorstellen dat hun leven er anders zou uitzien, of zelfs dat ze hun leven verliezen. Verbeelding ligt zo aan de basis van zingeving en levensbeschouwing. En de verbeelding speelt ook een centrale rol in het zoeken naar antwoorden op de vragen die mensen zich stellen: in individuele en collectieve verbeeldingsprocessen komen verhalen, beelden, symbolen en rituelen tot stand die mensen helpen bij het omgaan met hun vragen, onzekerheden en angsten, en die ook een appél op mensen kunnen doen om te veranderen. Dat ik aan de verbeelding zo'n centrale plaats toeken in religie en levensbeschouwing, betekent allerm minst dat ik het allemaal 'maar' verbeelding vind. In tegendeel: ik denk dat mensen dankzij hun verbeeldingskracht de feitelijk gegeven werkelijkheid kunnen overstijgen en op zoek kunnen gaan naar nieuwe mogelijkheden.

Religie, maar ook kunst speelt daarin een belangrijke rol. Met de spirituele dimensie van kunst bedoel ik, dat het maken van en kijken naar kunst

een aandachtige betrokkenheid op datgene waar je naar kijkt of luistert teweeg brengen, een relatie waarin het waargenomen volledig tot zijn recht komt. Dan kun je daar nieuwe dimensies aan ontdekken, er ontstaat als het ware een nieuwe werkelijkheid. Dat kan soms met een schok gepaard gaan: kunst kan inbreuk maken op het vertrouwde en vanzelfsprekende van het alledaagse leven. In kunst ontmoet je iets dat 'vreemd' en 'anders' is. Het kan een heel ingrijpende ervaring zijn, maar het kan zich ook voordoen als een minder diepgaand gevoel van verwondering, ontroering, geraakt zijn. Het vermogen van de mens om op een 'kunstzinnige' manier naar de werkelijkheid te kijken, speelt een belangrijke rol in zinervaringen. In het humanisme heeft kunst van oudsher een grote rol gespeeld. In de Renaissance stond het humanisme voor een veelzijdige vorming van de mens, ook op kunstzinnig gebied. Het gaat hier om het ontwikkelen van een gevoeligheid die denk ik van groot belang is, zowel om het leven als zinvol te ervaren als om het op verantwoorde wijze vorm te geven.

8. In het onderwijs aan de Universiteit voor Humanistiek (UvH) komen psychologie en geestelijke begeleiding, spiritualiteit, religieuze ervaring, identiteit en binding, zingeving en levensbeschouwing aan bod. Wel accent legt de UvH in het onderwijs?

Centrale begrippen in de humanistiek zijn zingeving en humanisering, in hun onderlinge samenhang. Vanuit een humanistisch perspectief is juist dat laatste van groot belang. Hier speelt een normatieve component een rol: mensen kunnen op vele manieren zin geven aan hun leven, maar hoe verhoudt die zingeving zich tot een humane samenleving waarin waarden als rechtvaardigheid, solidariteit, menselijke waardigheid gelden? En omgekeerd: gaat het streven naar een rechtvaardige samenleving niet ten koste van de mogelijkheid van individuen om op eigen wijze zin te geven aan hun bestaan? Er zijn vele voorbeelden te geven van situaties waarin het individuele zoeken

naar zin onverschillig staat tegenover het lot van anderen, of van situaties waar individuele zingeving wordt opgeofferd ten behoeve van het 'grotere goed van de heilstaat'. In humanistische geestelijke begeleiding, en ook in humanistische spiritualiteit, gaat het er om zingeving en humanisering bij elkaar te houden. Afhankelijk van de situatie kunnen daarbij natuurlijk verschillende accenten worden gelegd, maar de zorg om zingeving staat toch steeds in het teken van het streven naar een humane samenleving, dat op zijn beurt gericht is op het mogelijk maken van zinvol leven.

9. *Je komt uit een christelijke traditie en daarnaast heb je ook meegewerkt aan een onderzoeksproject 'Geloven in de leefwereld van jongeren' in opdracht van de Generale Synode der Gereformeerde kerken in Nederland en ben je lid geweest van de redactie van het 'Gereformeerd Theologisch Tijdschrift'. In hoeverre neem je nu jouw achtergrond mee in je werk aan de UvH? Zit daar ook een spanningsveld tussen?*

Ik ben van huis uit luthers, maar heb in mijn leven een lange tocht gemaakt langs godsdienstige instellingen en wetenschappelijke studies van religie. Een vriendin typeerde mij ooit als de vleesgeworden oecumene. Een beslissend moment in mijn levensbeschouwelijk zoeken was het lezen van het boek *Toward a psychology of art* van Rudolf Arnheim. Daarin bespreekt hij onder andere het verschil tussen 'slechts bestaan' en 'werkelijk leven'. Met dat laatste bedoelt hij zich bewust worden van wat het betekent om dit eindige leven te leven. Hij maakt aan de hand van voorbeelden indringend duidelijk wat het verschil is tussen theoretische kennis over onze werkelijkheid en het toelaten van die werkelijkheid – met haar constructieve en destructieve kracht – in onze ervaring. Inmiddels verbind ik hieraan de term 'ongetroost leven', die ik aan een humanistisch raadsvrouw ontleen en die voor mij paradoxaal genoeg iets troostrijks heeft. Niets wereldschokkends, maar voor iemand met een onrustige hang naar bespiegelingen over de zin van het leven, een heilzame confrontatie met de

Foto: © Gerard Linde (onderwijscoördinator UvH), Utrecht, 2009

unieke waarde van ons bestaan in het hier-en-nu. Dat brengt mij bij de kern van wat voor mij humanisme is.

Humanisme roept op tot de bewuste ervaring van wat het betekent om als mens dit aardse leven te leven, zowel in positieve als negatieve zin, en erkent de verantwoordelijkheid van de mens in de vormgeving van zijn bestaan. Humanisme zo opgevat is in religieuze stromingen te vinden, maar als afzonderlijke levensbeschouwing biedt het ruimte aan mensen die zich niet aangesproken voelen door religies en zich wel met anderen samen willen inzetten voor een zinvol en menswaardig bestaan in het hier-en-nu. Ik vind het jammer wanneer humanisten zich afzetten tegen religie. Religiekritiek moet natuurlijk mogelijk zijn, maar er worden vaak karikaturen gecreëerd. Ik voel me daar allerminst bij thuis. Ik neem alles van mijn levensbeschouwelijke bagage mee in mijn humanisme en in mijn werk aan de UvH.

* Drs. Theo A.R. de Zwart MA is werkzaam in de Alysis Zorggroep (Arnhem e.a.) als geestelijk verzorger en medisch ethicus. Tevens is De Zwart eindredacteur van het Tijdschrift Geestelijke Verzorging en verantwoordelijk voor de rubriek Column. Reacties naar aanleiding van dit interview voor mw. prof. dr. Hans Alma kunt u mailen naar tdezwart@alysis.nl